

*Горбенко С.С., Мінківська О.О.
НПУ імені М.П. Драгоманова*

ГУМАНІСТИЧНІ ІДЕЇ В МУЗИЧНІЙ ОСВІТІ ТА ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД

Кожне нове покоління вимагає свого, іншого підходу до виховання особистості засобами музичного мистецтва. Мабуть тому питання про недостатність музичної освіти учнівської молоді буде стояти перед суспільством, фахівцями вічно як таке, що до кінця не вирішене і ніколи людство не зможе досягти повної досконалості у цій галузі.

В період античності видатними мислителями неодноразово відмічалась магічна сила впливу на душу людини співацького мистецтва. Вони вважали, що саме спів пробуджує в людині прагнення до кращого, до справедливого, доброго і в силу цього необхідно використовувати співацьке мистецтво як предмет виховання.

В середні віки відношення до співу визначається догматами церкви. Для цього аскетичного світогляду всяка краса мала засуджуючий смисл, була оманною, що приховує істину.

В епоху Відродження на зміну середньовічній технології, ісрархії божественного і людського приходить нове розуміння світу – антропоцентричне, що проголошувало ідею самоцінності людської особистості. Нові ідеали обумовили появу нової цілі виховання – всебічний розвиток особистості, життєрадісної і активної, що відображено в цілому ряді трактатів про виховання. У якості основних його засобів примінялись доброта, ласка, умовляння і збудження інтересу. Взаємовідносини з учнями будувались на основі індивідуального підходу до дітей, взаємної поваги. Значним внеском мислителів епохи Відродження в розвиток ідей гуманізації освіти стало приведення розрізнених раніше гуманістичних уяв у певну систему світоглядних поглядів. Вперше було введено в ужиток поняття “гуманістична педагогіка”, яка проголосила людину найвищою цінністю, продемонструвавши віру в її необмежені можливості, силу і духовну красу.

В подальшому, у XVIII ст., на зміну демократичному гуманізму епохи Відродження прийшов гуманізм епохи Просвітництва. Одна з головних його ідей полягала в тому, що через мистецтво і естетичне виховання можна підняти людину до рівня вільного суспільного, політичного і морального життя. Просвітники вважали, що мистецтво виховує вільну індивідуальність, розвиває універсальні форми почуттєвого сприйняття. Вони вірили у можливість естетичного розвитку людства. Краса вважалася тут сутністю доброти, людина – творцем особистої долі, мистецтво проголошувалось засобом виховання, в якому не може бути принудження. Характерною гуманістичною рисою Просвітництва стала думка про те, що через мистецтво і естетичне виховання

можна підняти людину до рівня вільного суспільного і морального життя. Просвітники вважали, що мистецтво виховує вільну індивідуальність, розвиває універсальні форми чуттєвого сприйняття. Вони високо цінили виховну роль мистецтва, яке здатне пробуджувати почуття, розвивати художній смак у всіх людей.

Доба Просвітництва докорінно змінила систему освіти. Завдання виховання людей Нового часу вирішувала світська школа, яка переходила від церкви до держави. Введення до масового музичного виховання, в 1-й половині XIX ст., світської музики і народної пісні, в цілому, розширило зміст навчально-виховного процесу при загальній його обмеженості та орієнтації на, переважно, духовні потреби. За цих умов у суспільстві, що лишилось гармонії і людяності, музичному вихованню була притаманна антигуманістична спрямованість. У вищих колах недооцінювалось художнє і духовне значення музичного мистецтва і заняття перетворювались у своєрідну данину умовностям моди і “світського виховання.” В нижчих колах зміст і форми музичного виховання були примітивними внаслідок незацікавленості суспільства в духовному розвитку народу і зведення духовності переважно до релігійної моральності.

1-а половина XIX ст. характерна тим, що в теорії музичної освіти сформувались дві протилежні тенденції: одна з них тяжіла до абсолютизації технологічного аспекту осягнення музики, що знайшло відображення в стереотипі педагогічного мислення; інша – базувалась на ідеї самоцінності музики як виду мистецтва, спілкування з яким для людини наповнювалось особистісним смислом.

В цей період формується ще один напрямок, що відображав гуманістичне розуміння музики як мистецтва. Для нього було характерно:

- розуміння естетичної емоції як однієї з форм спілкування людини з музикою і його самовираження в музиці;
- осягнення музики на основі усвідомлення особистих переживань у процесі спілкування з нею;
- підкорення технологічного аспекту осягнення музики (засіб) музично-естетичному розвитку людини (ціль).

Вказаний напрямок був відображений у ряді посібників таких авторів як М.І. Глінка (“Упражнения для уравнивания и усовершенствования гибкости голоса”, 1835 г.), О.Є. Варламов (“Полная школа пения”, 1840 г.). Для названих навчально-методичних посібників характерні такі гуманістичні підходи:

- опора методики музичного навчання і виховання на принципи інтонаційно-слухового сприйняття і природовідповідності;
- осмислений підхід до виконання музичного твору на основі усвідомлення його ідейного задуму та глибокого проникнення в емоційний світ музики;
- взаємозв’язок внутрішнього душевного стану людини з виразністю співу;

- виразність виконання як основа адекватної передачі авторського тексту;
- якість навчального репертуару і професіоналізму вчителя як умови музичного розвитку учнів.

В 60-ті роки XIX ст. головною ціллю школи стає “загальнолюдська освіта”, тобто така, що спрямована на виховання і навчання людини незалежно від її станової приналежності. В руслі даних підходів здійснювалось подальше вивчення теорії і практики музичного виховання. Ведучим принципом в їх розробці стає принцип природовідповідності. Спираючись на нього ряд відомих педагогів виступали проти формального підходу до процесу музичної освіти, який іде в розріз із природними нахилами дитини, орієнтується на механічне накопичення знань, умінь і навичок. “Нужно прежде всего не учить искусству, а пробудить в ребёнке способность наслаждаться изящным...” – говорив Д.І. Писарєв. Гуманістично орієнтована педагогічна думка бачила специфіку загальної музичної освіти в тому, щоб “привчати людину любити прекрасне і правильно розуміти його”, “... розвивати в ній здібність насолоджуватися тим, що дійсно прекрасно, тим, що може справляти на душу благодатний оновлюючий вплив”.

На подібних гуманістичних позиціях стояв Л.М.Толстой. Музичне виховання в Яснополянській школі було побудоване на основі принципів концепції вільного виховання. Його уроки співу проходили у доброзичливій атмосфері, процес навчання був легким, захоплюючим, ненав’язливим. Ціллю музичного виховання Толстого було прагнення розвинути творчі здібності і фінтазію дітей.

До числа відомих діячів освіти, що залишили помітний слід у сфері масової музичної освіти своїми прогресивними ідеями можна віднести В. П. Острогорського. Він першим у вітчизняній педагогіці поставив питання про музичне виховання дітей в сім’ї, про необхідність неперервної музичної освіти (дошкільної і шкільної); вказав на цінність не тільки уроків хорового співу, але й інших форм музичної діяльності учнів.

Характерною ознакою загальної музичної освіти наприкінці XIX ст. було тлумачення ідей музичного розвитку дитини в контексті проблем морального виховання. Свідченням цього є ряд статей О. Барвінського опублікованих на сторінках педагогічного часопису “Учитель”. В них традиційні методи виховної роботи базувались на основі “нового” та “вільного” виховання, елементах розвитку творчих можливостей учнів, які знайшли своє активне продовження на початку XX ст.

Таким чином, можна говорити про те, що в II половині XIX ст. намітилась орієнтація на такі гуманістичні принципи музичної освіти як всебічний розвиток особистості, цілісність музичного навчання, виховання і розвитку; єдність національного та загальнолюдського опора на духовні традиції свого народу.

На межі XIX – XX ст. стали з’являтися теоретичні праці, що відображали основні проблеми музичної педагогіки, авторами яких були педагоги Д.І. Зарін, А.Л. Маслов,

П.П. Мироносицький, А.І. Пузиревський та ін. Їх погляди сходились на гуманістичній думці про те, що музика може слугувати “багатоманітним засобом для виховання, а вплив її захоплює найглибші сторони внутрішнього світу людини.”

В цей період намітились дві гуманістичні тенденції. Перша стосується значущості і ролі мистецтва у вихованні. Музика як навчальний предмет у школі повинна займати таке ж місце, як і інші предмети. Друга пов’язана із змістом музичного навчання. В школі повинна викладатися не технологічна сторона мистецтв, а творча – “вміння творити і вміти сприймати творчість” (Н.Я. Брюсова). Саме до цього напрямку можна віднести педагогічну діяльність та систему естетичного виховання В.М. Верховинця. Гуманістичність його ідей полягає перш за все, у розкритті педагогічних можливостей хореографічного мистецтва для творчого самовираження особистості дитини у процесі музично-ігрової діяльності поєднаної з українським музичним фольклором.

Оригінальними ідеями, пройнятими гуманістичною спрямованістю відзначався у 20-х рр. ХХ ст. Б.Л. Яворський. В основу його музичної роботи було покладено вільне і повне виявлення музично-творчих здібностей і можливостей учнів. Педагог був переконаний в необхідності керівництва процесом накопичення дитиною музичних вражень. Для його педагогічної роботи було характерним розвиток творчого мислення дитини, залучення її до різних образних асоціацій при цілісному сприйнятті музичного твору.

Власну систему комплексного музичного виховання дітей з використанням індивідуальних форм роботи використовував М.В. Лисенко. Саме за його сприяння у загальноосвітні навчальні заклади прийшли професійні музиканти-педагоги, які намагалися побудувати навчально-виховний процес на національній основі. М. Лисенко фактично заклав початок вітчизняній музичній педагогіці.

В контексті проблеми, що нами розглядається безперечно цінність становить спадщина прихильника демократичних починань К.Г. Стеценка. Він підкреслював загальноосвітнє і пізнавальне значення співу в естетичному вихованні дітей. Важливою гуманістичною ідеєю композитора була вимога терплячого і шанобливого ставлення до кожної дитини та врахування індивідуальних особливостей учнів.

Глибоко гуманістичною була педагогічна діяльність М.Д. Леонтовича, який відстоював ідею обов’язкового музичного навчання всіх дітей на основі народної пісні. Прагнення правильно оцінити, а згодом і розвинути здібності кожного з вихованців, будувати свої стосунки з ними на доброзичливих і водночас вимогливих засадах знаходило одностайність, викликало в них довір’я й бажання прислухатися до кожного зауваження педагога.

Отже, до середини ХХ ст. сформувалась прогресивна гуманістична думка педагогів, музикантів, композиторів про необхідність і можливість музичної освіти всіх дітей, розвитку їх творчих та індивідуальних особливостей. Такий підхід базувався на осмисленні музичної освіти як фактору не тільки естетичного, а й загального розвитку

особистості. Складність подальшого розвитку організаційних та методичних основ музичного виховання дітей, вирішення різноманітних педагогічних проблем обумовлювались нерозробленістю методологічних аспектів загальної музичної освіти.

У становленні системи масового музичного виховання, пошуках нових форм і методів навчання приймала участь ціла плеяда видатних діячів музичної педагогіки радянського суспільства. Серед відомих педагогів, які безпосередньо займалися з дітьми і утверджували гуманістичні принципи роботи особливе місце належить С.Т. Шацькому та В.М. Шацькій. Створивши дитячі клуби, а потім трудову колонію “Бодрая жизнь”, де діти робітників могли прилучатися до різних видів мистецтва, В.М. Шацька бачила своє завдання в тому, щоб залучити до музичного виховання кожного учня. На її думку, засобами музики, індивідуального підходу слід допомогти дітям на східець вище у своєму прагненні до кращого й більш змістовного життя.

Новий період, що характеризується активними пошуками шляхів вдосконалення музичного виховання в школі, переосмисленням змісту й цілей уроків музики на гуманістичних засадах наступив у 70 – 80-і роки ХХ ст. Він пов'язаний з діяльністю Д.Б. Кабалевського. Значення його діяльності полягає в тому, що ним було внесено генеральне осмислююче начало в музичне виховання дітей. Його програма, пронизана принципом тематизму, фактично спрямована на музичне мислення кожного учня, а не на автоматизовану музичну педагогіку з її турботами про розвиток співацького голосу, співацьких навичок, ритмічного та інших видів слуху.

Пройшовши довгий складний шлях становлення і розвитку, сьогодні музична освіта і виховання дітей шкільного віку є складовою загальної тенденції вітчизняного та світового освітнього процесу до особистісно орієнтованого, гуманістичного виховання і навчання. У цьому процесі предмети художнього циклу повинні зайняти одне з центральних місць.

Саме мистецькі дисципліни, і особливо музика, – на думку А.А.Мелік-Пашаєва, – володіють затребуваним виховним потенціалом. “... виховні можливості художніх дисциплін... в силу специфіки свого змісту, формують внутрішній світ людини, а не траслюють об'єктивні знання.” Заняття музичною творчістю мають особливі можливості у формуванні почуттів дитини, в її духовному й емоційному становленні. До того ж виховання духовності, в сучасних умовах, є однією з основних проблем гуманізації освіти і суспільства в цілому. Це сприятиме створенню головної внутрішньої передумови для розвитку творчої індивідуальності, духовних потреб, у пізнанні і самопізнанні, рефлексії, красі, спілкуванні, творчості.

Використана література:

1. Адищев В.И. Счастье человека – в раннем приобщении к красоте // Музыка в школе. – 2003. – № 6.
2. Бех І.Д. Гуманістична педагогіка як нова інноваційна парадигма // Науковий вісник Миколаївського державного педагогічного університету. – Миколаїв, 2001. – Вип. 4.

3. Берулава М.Н. Состояние и перспективы гуманизации образования // Педагогика. – 1996. – № 1.
4. Лаптева Г.С., Евсеева Е.Ю. Преэминентность гуманистических тенденций в общем и высшем профессиональном образовании // Гуманитарное образование: традиции, новации. – С.П.Б., 2001.
5. Медушевский В. Дух музыки и дух музыкального воспитания // Искусство в школе. – 1995. – № 2.
6. Норов О. Гуманістичні ціннісні орієнтації // Рідна школа. – 1997. – № 11.
7. Художня освіта і проблеми виховання молоді: Зб. наук. статей. – К., 1997.
8. Эстетическое воспитание в школе. – Казань, 1991.

Аннотация

Сегодня во многих государствах на смену устарелой учебно-дисциплинарной модели образования приходит личностно ориентированная модель. Образование возвращается к формуле классической старины: учимся не для школы, а для жизни. Статья посвящена ретроспективному рассмотрению некоторых наиболее весомых идей, которые касаются музыкального образования и воспитания детей в разные исторические периоды. По своему содержанию, значимости, прогрессивности они и сегодня актуальны и могут быть отнесены к гуманистическим.

**Давидюк Л.
НПУ імені М.П. Драгоманова**

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ВИКЛАДАННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Одне із завдань вивчення мов національних меншин в школі – прилучення до культури народу – носія мови. Виконання цього завдання можливо за умови використання лінгвокультурологічного підходу до вивчення мовного курсу.

Проблема співвідношення мови, культури, етносу не нова. Ще на початку ХІХ ст. її намагалися вирішити німецькі вчені – брати Грімми. Їхні думки знайшли свій розвиток в Росії в 60-70-ті роки ХІХ ст. в працях Ф.Буслаєва, О.Афанас'єва, О.Потебні. Найбільш широкого розголосу набули в світі ідеї В.Гумбольта. За В.Гумбольтом, мова є “народний дух”, вона є “саме буття” народу. Культура виявляється перш за все в мові. Мова є дійсна реальність культури, вона здатна ввести людину в культуру. Пізніше проблему співвідношення мови і культури розглядали Е.Сепір, М.Толстой, В.Телія, Ю.Степанов, Н.Арутюнова, В.Воробйов. Саме вони висловили думку про те, що мова – це і знаряддя культури, і її частина, і умова її існування.

Лінгвокультурологія відносно нова наука. Як самостійний напрямок лінгвістики вона сформувалася у 90-ті роки ХХ ст., має своїм предметом мову і культуру, досліджує виявлення культури народу, що знайшло своє відображення і закріплення в мові. Лінгвокультурологія досліджує сучасні та історичні мовні факти з точки зору духовної культури.